

Makale Geliş Tarihi | Received: 30.04.2018
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 31.08.2018

E-ISSN: 2148-9327
http://philosophy.mersin.edu.tr
Araştırma Makalesi | Research Article

ONTOLOJİK BAĞLAMDA OCKHAMLI WILLIAM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa BİNGÖL*

Öz: Bu çalışma, Ockhamlı William'ın varlık öğretisi üzerine bir değerlendirme denemesidir. Ancak felsefe tarihinde bir düşünürün varlık görüşü üzerine konuşmak demek, onu sadece kendi varlık görüşü üzerinden anlatmaya çalışmak, sorunlu bir yaklaşımı ifade eder. Zira varlık tartışması Klasik Yunandan günümüze uzanan köklü bir tartışmadır. Bunun için öncelikle "varlık nedir?" sorusuna kısa bir cevap ile başlanmış bu tartışmanın ilk ve en önemli filozoflarından biri olan Aristoteles ve *ousialar* üzerine açıklayıcı bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümü Plotinus'un Porphyrios üzerinden Ortaçağa geçiş için oluşturduğu varlık hiyerarşisinin açıklanmasını amaçlamaktadır. Bu akış ile arka planı oluşturulan ve çalışmamızın mahiyetini de ifade eden amaç Ockhamlı William'ın varlık öğretisine zemin oluşturmaktır. Çalışmamızın son bölümü William'ın varlık anlayışının "terim ve tümel" den hareketle değerlendirmesini içermektedir. Sonuç olarak, William'a göre Aristoteles'in kategorilerinde ifade ettiği varlık türleri "varlıksal" karşılığı olmayan dilsel ayrımlardır.

Anahtar Kelimeler: Nominalizm, Varlık, Tümel, Tikel, Ockhamlı William

AN EVALUATION OF WILLIAM OF OCKHAM IN THE CONTEXT OF ONTOLOGY

Abstract: This study is an attempt to evaluate William's doctrine of being. However, in philosophical history, thinking about a thinker's view of being, trying to describe it only through their own view of being is a problematic approach. Because the debate on being is a long-standing debate extending from the Classical Greeks to the present day. For this, first, a short answer to the question "what is being?" was presented and then an explanatory evaluation was made on Aristotle, who was one of the first and most important philosophers of this debate, and *ousias*. The second part of this our study aims to explain the hierarchy of being that Plotinus formed through Porphyrios for the transition to the middle Ages. The aim with which the flow formed its background and refers to the essence of our study is to provide basis for William of Ockham's doctrine of being. The last part of our study involves the evaluation of William's perception of

* Arş. Gör. | Res. Asst.

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Erzurum Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Turkey

mustafa.bingol@erzurum.edu.tr

Orcid Id: 0000-0001-5155-9910

Bingöl, M. (2018). Ontolojik Bağlamda Ockhamlı William Üzerine Bir Değerlendirme. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 81-93.

being with reference to "terms and universals". In conclusion, according to William, the types of being Aristotle expressed in his categories are linguistic distinctions that have no "ontic" correspondence.

Keywords: Nominalism, Being, Universal, Particular, William of Ockham

1. Giriş

Varlık, bir şeyin olduğu şeyi, niteliği veya niceliği ifade eder. Varlık çeşitli anlamlar taşıması yanı sıra asıl anlamda "bir şeyi o şey yapan şey" dir (Aristoteles, 2012, s. 306). Yani onun tözünü ifade eden şeydir. "İlk" sözcüğü zaman, sıra, yer ve önem yönünden ötekilerden önce gelen manasını taşır ancak bilgi, tanım ve zaman bakımından ise ilk olan şey tözdür. İlk varlıklar öteki nesnelere hepsi için taşıyıcı olmaları bakımından asıl anlamdaki varlıklar olarak nitelendirilir. Aynı şekilde ilk varlıkların öteki varlıklarla münasebeti açısından türleriyle cinslerinin bütününde aynı durum geçerlidir (Aristoteles, 2014, s. 17). Yani töz, ilk ve birincil anlamında pek çok anlama denk gelirken, ontolojik açıdan ise diğer kategorilerden bağımsız olarak varolandır. Töz, diğer kategorilerin aksine bağımsız olarak ilk olmanın zorunluluğu ile varolabilir bu yüzden varlığa ilişkin sorularımızın cevabını tözün mahiyetini kavrayarak elde edebiliriz.

Doğa Filozofları esas olarak varlık problemiyle ilgilenmişlerdir. Varlığın neliğine ilişkin *arkhe* ve oluş-değişme problemlerini ele alırken gizil bir şekilde de olsa epistemolojik bir problemin ilk adımları atılmış. M.Ö. 5 yüzyılın ortalarında ise *arkhe* ve oluş-değişim problemini içeren varlık problemine değinmeden, başlıca sorunlarının insan olduğunu iddia eden Sofistler karşımıza çıkar. Kendileri duyular aracılığıyla ulaşabileceğimiz gerçeklikler ve bunların bilgisiyle uğraşırlar (Collingwood, 1999, s. 63). Platon, Sofistlerin bilgiyi görelî, hatta imkansız hale getiren görüşlerine mesafeli durarak, zamana ve mekana göre değişmeyen şeylerin bilgisini arar. Platon ile beraber, ideaların değişmeden kalan ve yok olmayan şeyler varsayımıyla hem bilgi hem de varlık felsefesi bir arada düşünölmeye başlanır. Aristoteles'e baktığımızda felsefi görüşlerini matematiksel kanunlar, tikel ve asıl şeylerin dikkatlice incelenmesi üzerine dayandırır. Şimdi Aristoteles'in araştırmacı gözlerini üretken doğal dünyaya çevirdiğinde ne keşfettiğine bakabiliriz.

2. Aristoteles ve *Ousia*'lar

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin problemi olan "görünüşlerin ardındaki değişmeyen şey" ile ilgilenir. Platon'da varolan görünüş-gerçeklik ayrımı, Aristoteles felsefesinde yok sayılarak bu ayrım ortadan kaldırılır ve epistemolojik olarak kabul edilir. Aristoteles, öncelikle insanla ilgili saptamalar yaparak işe başlar ve insanın doğası gereği bilme isteğinin mevcut olduğunu ifade eder ve daha sonra "Nasıl biliyoruz?" sorusuna yanıt arar. Fakat bu basit sorunun yanıtı oldukça karmaşıktır çünkü Aristoteles, ontolojik açıdan varlık türlerinden söz ederek bunlar hakkındaki bilgilerin de başka başka olabileceğinden bahseder. Dolayısıyla bilgilerin kesinliğini varlığın tarzına göre belirler.

Ousia (töz) ya görülür ya da düşünülür olarak ayrılabilir. Aynı şekilde birincil *ousia* ve ikincil *ousia* olarak da ifade edilebilir. Görülür veya birincil tözlerde, bozulma ve devinim söz konusu olduğu için fiziğin (doğa) konusunu belirlerler. İkincil tözler ise maddesizlerdir, oluşa ve bozuluşa tabii olmadıkları için devinim söz konusu değildir. Birincil tözler doğanın konusuna ilişkin iken ikincil tözler ilk felsefe ve matematiğin konusunu içerirler (Güzel, 2008, s. 227). Töze ilişkin Aristoteles, “varlık nedir?” sorusuna yanıt bulmaya çalışırken varlığın tanıtılmasına ve açıklamasına dair bilgi sunmaz. Bunun yerine varlık tarzlarına ilişkin açıklama yaparak bunlar hakkındaki bilgilerin farklılık gösterebileceğini ifade eder. Aristoteles’in, Platon ve diğer filozoflardan ayrılan yönü ise, gerçek varlığın içine *ousia*(töz)yı yerleştirmesidir ki bu sayede varlık ve bilgi konularının birbirinden kopuk bir şekilde düşünülemediğini ortaya koyar.

3. Porphyrios - *Isagoge* Üzerinden Ortaçağa Geçiş

İlk Felsefeye bakışın değişimi, Aristoteles’ten yaklaşık 6 asır sonra yaşayan Plotinus’un felsefesiyle başlar. Plotinus’un denemeler halinde yazdığı fragmanlar dokuz bölüme ayrılmış ve her bölüm için “dokuzlar” (Ennead) ifadesi kullanılır. Bu fragmanlar öğrencisi olan Porphyrios tarafından sistematik hale getirilir. Plotinus’un felsefesi hakkında edindiklerimiz, Porphyrios’un kaleminden çıkmış olduğu için bizleri bu iki filozofu tek bir filozofmuşçasına ele almaya sevk etmektedir. Plotinus, Ennead’ın IV. kısmında, madde konusunda açıklama yapar ve bu açıklamasında maddenin serüvenine ilişkin bilgiler sunar, ardından kendi yorumlarına yer verir. Maddenin “cisimli madde” ve “cisimsiz madde” olarak iki türü olduğunu söyler. Cisimli maddeyi olduğu gibi ele alan Plotinus cisimsiz maddeyi ise, her ne kadar kendi zamanına kadar filozoflar tarafından bazen görünür bazen de düşünür alemle ilişkilendirilmiş olsa da, asıl madde olarak ele alır ve onun şekli olduğunu belirtir (Güzel, 2008, s. 228). Aynı zamanda Plotinus, “orası” ve “burası” diye iki ayrıma gider. “Orası” düşünülenlere ilişkindir, ruh ve *nousun* kaynağıdır, *energeia* halindedir. “Burası” ise cisim ve maddenin var olduğu ancak varlığın olmadığı alandır. Asıl varlık alanı cisimsiz maddenin olduğu “orası”dır (Güzel, 2008, s. 228).

Aristoteles sonrası, ilk felsefenin değişiminin habercisi olan Plotinus’un asıl gayesi ikincil *ousiaları* asıl varlık olarak sınıflandırmak ve birincil *ousiaları* ise *ousia* sınıfının dışına atmaktır. Plotinus’un varlık düzeni Ortaçağ felsefesi için bir kaynak niteliğinde olduğu için Tanrı ile ilk varlığın birleştirilmesi amaçlanır. Plotinus’un varlık sıralamasında, gerçekliğin hiyerarşik yapısı olan Bir (Hen) bulunmaktadır. Bir, kimsenin gelmediği belirsiz bir alıcıdır. Bir, devinimin ve duraklamanın, nitelik ve niceliğin söz konusu olmadığı aynı şekilde ne bir yerdedir ne de bir zamandadır (Armstrong, 1947, s. 20). Plotinus’a göre bir olan varlığın fıskırmasıyla hareket aşağı yönlü iken bu hareketin aşağıdan yukarı yönlü yükselişi söz konusudur. Yetkin varlığın fıskırmasıyla meydana gelen yani türeyen varlık, aynı şey olmalarına rağmen türediği şeyden daha zayıf olacaktır. Bir (Hen)’in taşması sonucu Us (Nous) meydana gelir. Us, Bir’i seyre dalarak taşar ve böylelikle Ruh (Psyche) meydana gelir ancak bir tek farkla, tüm ruhları barındıran yani evrenin ruhudur. (Daha sonra tek tek ruhlar meydana gelir.) Ruh’un seyre dalması sonucu Doğa (Physis) meydana gelir. Doğanın seyre dalması sonucu

varlıkların en alt kısmında yer alan Madde (Hyle) meydana gelir (Armstrong, 1947, s. 26).

Plotinus'un felsefesinin ikinci evresi olan yükseliş için nesnelere arınmaları gerekir. Bunun için ise bilgi ve Bir'e duyulan sevgi önemlidir. Varlıklar arasında yer alan insanın yükselişi için hem ruh hem de madde gereklidir. Çünkü Ruh, Us'tan; Beden ise Ruh'tan çıktığı için iki ayrı varlık yerine bir birleşimden bahsedilebilir. İnsan yükselmek için çabaları ile gelen manevi bir yolculuğun eğilimi içine girmelidir. Beden, eğer kötü değilse, basitçe alt ruhumuza bağlanmış bir şeydir ve bu yüzden mümkün olduğunca gözardı edilmelidir (Armstrong, 1947, s. 26). Fakat bedene ihtiyaç duyulduğu için tamamen göz ardı edilemez.

Plotinus'un yüksek erdemler olarak ifade ettiği "aklı başındalık, ölçülülük, adalet" (Güzel, 2008, s. 229) gibi erdemlere sahip olan insan, bedenden ayrılmış ve cisimden uzaklaşmış olur. Varlık piramidinin zirvesinde yer alan Bir (Hen)'e ulaşmak için insanın cisimsiz olması gerekir. İnsanın, beden ile ruhun birleşimi ile meydana geldiğini ancak bu birleşimin varlık piramidinde aşağı yönlü olursa gerçekleşeceğini ifade ettik. Şimdi ise yükselişin gerçekleşmesi için bu birleşimin ayrışmaya ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ayrışma için insan, iradesiz hareketlere ihtiyaç duyarken aynı şekilde bütünüyle duygusuz kalmalıdır.

Bu evrede Plotinus'un, her şeyin Bir (Hen)'den fıskırması görüşü ortaçağ felsefesinin ana karakterini oluşturmuştur. Ortaçağ filozoflarının Aristoteles'i öğretmen olarak kabul etmeleri Neo-Platoncu görüşlerin etkisiyle belli bir süre engellenmiştir. Aristoteles'in eserlerinin birçoğu yasaklanmıştır. Bu süreç 1126 yılında Kurtuba'da dünyaya gelen Endülüslü filozof Ebu'l Velid Muhammed b. Ahmet b. Rüşd'ün 13. yüzyıl Avrupa'sına büyük ölçüdeki damgası sayesinde etkisi azaltılmıştır. Batıda "Averroes" olarak tanınan İbn Rüşd, 12. yüzyıla kadar tam olarak bilinmeyen Aristoteles'in, büyük yorumcusu olarak karşımıza çıkar (Yıldırım, 2012, s. 93). İbn Rüşd, Ortaçağda Aristoteles'in büyük yorumcusu olarak "Commentator" sıfatına layık görülür. Aristoteles felsefesinin ortaçağ alemine aktarılmasında El-Farabi ve İbn Sina kendi yorumlarını sunmuş olmalarına rağmen asıl etki İbn Rüşd'ün olmuştur (Libera, 2013, s. 23). İbn Rüşd'ün takipçileri arasında Albertus Magnus ve öğrencisi Aquinaslı Thomas yer alır.

Skolastik dönemi iki evre olarak düşündüğümüzde; ilk evre Neo-Platoncu iken ikinci evre Aristotelesçi olarak karşımıza çıkar. Platon'un düşüncesi ve yeniden yorumlanmasıyla Plotinus ilk evrenin etkileyicisi olmuştur ve etkisinde kalan ise Augustinus'tur. İkinci evreye baktığımızda ise Aristotelesçi gelenek karşımıza çıkar ancak tek farkla, etkisi konusunda aracı rol oynayan yorumcular vardır. Yani Aquinaslı Thomas İbn Rüşd sayesinde Aristoteles geleneğini takip eder. Bu bağlamda baktığımızda Augustinus, Hıristiyanlığı felsefe aracılığıyla temellendirme çabalarında Platon ve Neo-Platoncu geleneğin etkisinde kalır. Augustinus, Plotinus'un varlık sıralamasının başında olan Bir (Hen)'in yerine hakikatin kaynağı olan Tanrı'yı koyar. Plotinus'un varlık düzeninde üstteki varlık seyre dalarak oluşturulurken, Augustinus'ta bu taşma söz konusu değildir şöyle ki bu sıra düzenindeki varlıkların varolmalarının zorunlu koşuludur (Güzel, 2008, s. 231). İkinci geleneğe baktığımızda Aristoteles'in

takipçisi olan Aquinaslı Thomas, iki tür varlıktan bahseder: kendi başına varlık ile ilineksel anlamdaki varlık. Kendi başına varlık kendi içinde iki gruba ayrılır: On kategoriyle gösterilenler ve önermelerdeki doğruluğu gösteren varlık. İlineksel anlamdaki varlık ise görelidir olduğu için özneyle beraber varlık bulabilir. Aquinaslı asıl anlamdaki varlık ile ilgilenir. Yani var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, mutlak biçimleriyle varolan varlıkları yani *ousia*'yı töz olarak kabul eder ve bunu *ens* olarak ifade eder (Cevizci, 2003, s. 522).

Ortaçağ felsefesi, ontolojik açıdan geleneğin etkisi altında kaldığı için filozofların düşünceleri nüanslar dışında farklılık göstermez. Bu geleneğin dışına taşmış olan ve adiciliğin oluşturduğu yeni ontolojiyle birlikte, varsayımları mantıksal dil haline getiren Ockhamlı William'ı, ontolojik açıdan irdelemek gerekir.

4. Ockhamlı William'da Varlık Sorunu

Ockhamlı William, varlık sorunu bakımından bir dönüm noktası teşkil eder. Kendisi 1280'de Londra yakınlarındaki Ockham kasabasında dünyaya geldi. 1309-15 yılları arasında Oxford'da teoloji üzerine çalışmalar yaptı. 1315-17 yılları arasında İncil üzerine dersler, 1317-19 yılları arasında ise cezalar üzerine dersler verdiği tahmin edilir. Parlak bir ilahiyatçı ve çok modern bir politikacı olan Ockham, 1349 yılında "Black Death" sonucunda öldü ve eski Fransisken bir kiliseye gömüldü (Ockham, 1957, s. 11).

Aldığı ilahiyat eğitiminin sonucunda fiziği veya psikoloji ile ilgili soruşturmalarda Ockham, bu dünyanın Tanrı'nın iradesine kesinlikle bağlı olduğunu asla inkar etmez. Tanrı'nın mutlak kudreti noktasında Hıristiyan bir tavır alır. Ockham'ın ideali bilimsel bilgidir yani bir gerçeğin herhangi bir bilimde bulunabilir olacağına inanır. Ayrıca Hıristiyan biri olarak Ockham, varolmayan şeyin sezgisel bilişi konusunda ısrar eder. Varolan şeyler bireysel ve tekildir. Bu varolan ya da evrenin içinde mevcut olan her şey gerçek varlığa bir referans ile bağlanır. Ockham'a göre terimler, hem öz açısından hem de varlık açısından aynı bireyler ve aynı gerçeklik anlamındadır. Bu terimler arasındaki fark ise gramer kaynaklıdır (Ockham, 1957, s. 37).

Ockhamlı William'a göre metafiziğin nesnesini önermeler oluşturur. Bu da metafiziğin ne kadar sonucu varsa o kadar öznesi olacağını gösterir. Önermede varolana yüklenen cins, tür, ilineksel gibi şeyler aslında sadece dile yüklenir, tözün kendisinde ise yer almaz (Güzel, 2008, s. 233). Bunun sonucunda ise yazıda, konuşmada veya zihinde varolan şeylerin dış dünyada bir karşılığı söz konusu olmaz. O halde ortak terimlerin bir tümcede yüklem olarak kullanımı ve zihin dışında bir şeye karşılık geldikleri görüşü yanlıştır. Bu bağlamda tümeller tartışmasına bakmak faydalı olabilir: "Tümelin üç hali"ne baktığımızda ideal olan yani *ante rem*, soyut yada *post rem* ve sonuncusu ise somut ya da *in rem*dir (Libera, 2013, s. 121). Bu ayrıma kısaca değinmek yerine tümeller tartışmasının fitilini ateşleyen Porphyrios'un *Isagoge* adlı eserine bakılmalıdır. Çünkü *Isagoge*, Ockhamlı William'ın tümeller tartışmasında başat rol üstlenmesinde etkilidir.

"Tümelleri anlamak, kavramak; düşünmeyi düşünmeye, düşünme sürecini anlamaya, kavramaya başlamak demektir." (Porphyrios, 1993, s. 11) söylemi birçok felsefe tarihçisi

tarafından zikredilir. Ayrıca ortaçağ felsefesinin *Isagoge* adlı esere ilişkin yorumlar üzerine inşa edildiği birçok filozof ve felsefe tarihçisi tarafından ifade edilir. Porphyrios'un asıl amacı Aristoteles'in Kategoriler'ini ele alarak, asıl gayesi olan, tözü irdelemektir. Çünkü töz ne bir konu hakkında söylenen ne de bir konu içinde olandır (Porphyrios, 1993, s. 14). Aristoteles (2012), Platon'un tözü tümel olarak ele almasına karşı çıkar ve tözü *Metafizik* adlı eserinde şu şekilde açıklar:

Toprak, Ateş, Su ve bütün benzeri şeyler gibi basit cisimler; genel olarak cisimler ve hayvanlarla tanrısal varlıklar gibi onlardan meydana gelen şeyler, nihayet bu cisimlerin kısımları anlamına gelir. Bütün bunların töz diye adlandırılmalarının nedeni, onların bir öznenin yüklemi olmamaları aksine diğer her şeyin kendilerinin yüklemeleri olmasıdır. (s. 254)

Ayrıca töz, özü bakımından ele alınan, birey bakımından ise maddeden ayrılabilen şey olarak da ifade edilir. Tümelin tanımı bu şekilde yapıldığı zaman, tözün tümel olması olanaksız olur. Porphyrios'un cins ve tür derken anlatmaya çalıştığı şey Aristoteles'in ikinci tözüne (ousia) ilişkindir.

Aristoteles'in tür ve cins ile ilgili açıklamaları, ontolojik temellidir çünkü insanın dilsel, mantıksal ve düşünsel yapısı ile varolan üzerinde hüküm vererek onu sınıflandırır ve nihai olarak tanımlar (Porphyrios, 1993, s. 16). Porphyrios bu açıdan Aristoteles ile uyum içindedir çünkü düşünen varlığın varolanı kendi zihin dünyasıyla kavrayabileceğini savunur.

Isagoge, cins ve tür açıklaması adı altında asıl şeyi yani tümeli sorgular. Her ne kadar tümelin varolmadığı iddiası XII. yüzyıla kadar uzansabile inceleme bu açıdan önemlidir:

- 1) Kendinde kalıcı (tözsel) gerçeklikler olup olmadıkları;
- 2) bunların tözsel gerçeklikler oldukları kabul edildiğinde, cisimli ya da cisimsiz olup olmadıklarını;
- 3) bunların ayrı ya da yalnızca duyulur şeylerde ve onlara göre varolup olmadıklarını bilmeye ilişkin (Porphyrios, 1993, s. 17).

gibi sorulara cevap bulmanın mümkün olması için derinlemesine analiz yapılmalıdır. Tümel hakkında konuşmasını bu sorulara ilişkin cevap vermeyerek sakınabileceğini düşünür ancak yine de Porphyrios, tümel ile ilgili sorunlardan kaçamaz. Platon ve Aristoteles geleneği tümelin yani varolanın olup olmadığı noktasında iki ayrı gelenektir. Her şeyin değişmekte olduğu ve kesinlikle mutlak olanın peşi sıra gidenler ile varolandan hareket etmek yerine düşünce düzleminde bu soruna bakanlar bu iki gelenekte yer alırlar. Lakin XI. yüzyıla baktığımızda kavram gerçekçiliği olarak bu soruna müdahil olan Roscelinus (1050-1123) tümeleri "flatus vocis" olarak nitelendirir yani ağızdan çıkıp havada uçan bir şey veya boş söz olarak ifade eder ve daha sonra öğrencisi olan Petrus Abelardus (1079-1142) ise boş sözleri, "significance vocis" (anlamlı söz) olarak ele alır.

Porphyriosun, tümel şey ile ilgili sorular sormaktan ve bunlara yanıt aramaktan uzak durması haklı bir gerekçe olabilir çünkü sorunları daha çok ontolojik olarak ele alması buna neden olur. Fakat uzak durduğu soruları cevaplandırmak ve temellendirmek için dil-mantık düzleminde hareket etmek gerekir, tıpkı Ockhamlı William gibi. Ona göre terimler bir tümede yüklem olarak yer aldıkları zaman bunların zihin dışında bir şeye karşılık geldikleri görüşü yanlıştır. Böyle bir terim bir nesne yerine kullanıldığı zaman zihin dışında bir varlığın yerini tutmaz, benzer birçok terimin yerine kullanılır.

Duyularla algılanan her şeyin akla göre değerlendirildiğinde tümel, kendi başlarına değerlendirildiğinde ise tikel olması gerekir. Çünkü duyular insanın maddeden oluşan biçimini algılar, imgelem ise maddeye bağlı olmaksızın sadece biçimini algılar (Boethius, 2015, s. 248). Bu konuya ilişkin olarak, Boethius (2015) tümelin zihne ilişkin oluşumunu felsefi fragmanında şöyle irdeler:

Zihne kazındığına inanan; adetti ya o zamanlar, üzerinde hiçbir işaret olmayan düz bir levhaya, sivri kalemle bastırıp harfler kazımak. Ama güçlü zihin, kendi işleyişiyle hiçbir şeyi açamıyorsa, edilgin kalıp, sadece dışsal nesnelere gelen işaretleri taşıyorsa, bir ayna gibi, şeylerin boş imgelerini yansıtıyorsa, o zaman nereden geliyor, ruhumuzdaki bu her şeyi gören güç? Nasıl bir güç ki bu, şeyleri tek tek algılıyor, algılananları bölüp ayırıyor? Böldüklerini yeniden toparlıyor, bir yöne, bir bu yöne gidiyor, kah başını yücelere kaldırıyor, kah derinlere indiriyor, sonra da kendi içine dönüyor ve yanlışları doğrularla deviriyor? Etkin nedendir işte bu, çok daha güçlüdür, maddeye kazılı işaretleri kabul edenden; ama yaşayan bedendeki dürtü bir adım önde gider, zihni güçlerini uyarır, harekete geçirir. Işık göze çarpınca, ses çınlayınca kulakta, işte o an uyanır zihnin gücü, içinde tuttuğu türleri çağırır, benzer türdeki hareketlere; uydurur bunları sonra dıştan gelen işaretlere ve imgeleri birleştirir içte sakladığı biçimlerle. (s. 260)

Bir yandan tekil ve genel terimler arasındaki ayrımlar, diğer yandan ise soyut ve somut terimler arasındaki ayrımlar Ockhamlı William felsefesinde ontolojik konuların en önemli tarafıdır. Her iki ayrımda gramatik şekilde ifade edilebilir olmasına rağmen aslında geleneksel olarak şeylerin arasında iki adet belirgin farkın olduğu düşünülür. Filozoflar ilk ayırım için ayrıntılardaki nesnelere ile evrensel nesnelere arasındaki ayımda kök salmış olduğunu iddia ederler; ikinci ayrımda ise maddelerin sahip oldukları ve sergiledikleri çeşitli özellikler arasındaki ayırma dikkat çekerler (Ockham, 1974, s. 1). Bu gramersel ikilikler, geniş metafiziksel imaları taşıyan görünüşe sahip oldukları için nominalistlerin elinde detaylı muamele görür.

Ortaçağ semantiklerinde "işaret" kategorik terimleri, sözsüz olmayan muadilleriyle bağlanan geçişli bir fiil olarak kullanılır. Bu kullanımın temelinde kategorik terimlerin, cisimlerin işaretleri olduğu aynı zamanda bir işaret kavramının psikolojik terimlerle yorumlandığı fikri yatar. Kategori terimi, bir cismin işaretidir yani "bu cismi akıl önüne getirme" etkisi vardır. Belirtilişin bir kelime-şey ilişkisi içerdiği gerçeği, ortaçağ anlam kavramının çağdaş referans kavramına denk geldiğini gösterir (Ockham, 1974, s. 2). Ancak bu durum oldukça farklıdır çünkü günümüzde terimler sadece bir önermenin bağlamı içinde nesnelere belirtme (veya ifade etmek için kullanıldığı) eğilimindedir. Ortaçağda ise bir terimin imkanının, herhangi bir özel önerme rolünden bağımsız olarak

sergilediği bir mülkiyete sahip olmasıydı (Ockham, 1974, s. 2). Ockham, düşünce aracı olan zihinsel dili, konuşulan dile uygun kavramlar açısından açıklar. Zihinsel dil konuşmaların farklı bölümlerini içerir: İsimler, fiiller ve zarflar gibi. Bu dil bilgisel kategorilere ait zihinsel terimler, konuşulan terimlerin gramer özelliklerinin çoğunu sergiler (Ockham, 1974, s. 3). Ockham, konuşulan dile ilişkin kavramlar kullanarak zihinsel dili tanımak istese de zihinsel dilin ontolojik önceliğine vurgu yapar. Konuşma, düşüncenin sadece bir uzantısı iken yazılı dil, konuşmanın mümkün olmadığı bağlamlarda konuşulan dilin uzantısıdır. Bir sayfadaki işaretler, konuşulan kelimelerle aynı etkileşimi gerçekleştiren karmaşık bir sözleşmeler seti içerir. Bu etkileşime girmek için yüksek sesle düşünmek gerekir ancak zihinsel dil unsurları bu şekilde kullanılmadığından yeni malzemelere ihtiyaç vardır (Ockham, 1974, s. 3). Bu bağlamda konuşma düşüncenin bir sonucudur. Konuşulan dil terimleri, geleneksel olarak zihinsel terimlerle, doğal olarak oynanan rolleri, oynayan işaretlerdir.

Ockham, “babalık” ve “insanlık” gibi soyut terimlerin sorunlarıyla yüzleştğinde, öngörüsünde yer alan genel terimlerin rolü hakkındaki hesabı şüpheye düşer. Birçok indirgemeci gibi Ockham da, soyut terimler sorununu bulur ve kapsamlı bir nominalizm etkisine engel olur. Soyut terim ile somut terim arasındaki farkın zararsız olduğunu yani sadece sözdizimsel bir farkın olduğunu ifade eder. “Adam”, “siyah”, “hayvan” gibi ifade edilen sözcüklere, “lık-lik” gibi son ekler getirilerek bir ayırım yaratılır. Mesela “beyaz”, “beyazlığın” beyaz olması kaçınılmaz olsa da, aslında bireysel beyazlıkları ifade eder. “Beyaz” terimini anlayan biri, beyaz şeyin beyazlığı olan bir şey olduğuna veya beyazlığın içinde bulunduğu bir şey olduğuna vakıftır. Yani, “beyaz” kelimesini anlayan ve doğru kullanabilen kişi, en azından örtük olarak, nominal tanımın “beyazlığa sahip bir şey” olduğunu bilir (Ockham, 1998, s. 12). Bu ayırım aslında zararsız gibi görünür ancak nominalist, ayırımın ardındaki semantiğe girmeye çalışırken muhtemelen problem yaşar.

Ockhamlı William şeylerden kuşkulandırmaya başladığı anda, soyut şeyler arasında farklılıklar olabileceğini düşünmeye başlar. Bu yüzden Aristoteles’in kategorileri üzerinden sorununa cevap bulmaya çalışır. Ona göre, kategoriler bize soyut terimlerin doğal bir sıralamasını sağlar. Geleneksel açıdan bakıldığında kategoriler, nesnelere ait olabileceği en genel türlerin bir listesi olarak yorumlanır. Bu yorumun doğru olması halinde Ockham’ın ontik taahhütlerinin kapsamını belirtmek isteyen bir soruşturma, bir çerçeve olarak kategorileri kullandığı yönünde bir tutarsızlık oluşur (Ockham, 1998, s. 8). Ontolojik açıdan taahhüt ettiğimiz nesnelere hepsini temsil eder. Ockham’ın bu geleneksel görüşe karşı çıkması olağan dışı değildir. Çünkü ona göre kategoriler, minimum ontolojik ön koşullar içerebilir. Bunun yanı sıra bunlar herhangi bir yerde olmayan sözsüz nesnelere sınıflandırılması değil, sınıflandırıcı terimleri Ockham’ın anlam biçimlerini adlandırdığı düzende sınıflandırmaya yönelik bir girişimdir.

Ockham, Aristoteles’in kategorilerine ilişkin olarak “What is it?” (Ne nedir?) gibi soruların cevap aralığının somut olduğunu iddia eder. Ona göre kategorilerin her biri, madde hakkında çok genel bir bilgi türünü ifade eden terimlerden oluşur. Böylece “nedir?” tarafından üretilen cevap aralığında yer alan terimler, hangi maddeler

hakkında bilgi taşır; buna karşın “nasıl nitelikli” cevabı aralığındaki terimler, maddelerin nitel tayinleri hakkında bilgi taşır (Ockham, 1998, s. 9). Ockham kendi terminolojisini kullanarak belirli bir kategorideki terimler maddesini, bir modda gösterir. Maddenin kategorisinden çıkan terimler, maddenin biçiminde yer alırlar; kalite kategorisinden çıkan terimler ise kalite modunda yani nitel olarak anlam ifade ederler. Bu durumda Ockham’ın terimlerin sınıflandırılması için uyguladığı teknik çerçevesinde baktığımızda genel kategorilere göre soyut terimlerin hepsinin başarısız olduğunu keşfederiz. Soyut terimlerin anlamlı bir şekilde tanımlanmasına hizmet etmek için “bu ne?” sorusuna ihtiyaç vardır. Soyut terimler, soyut varlıkları belirtmek için mutlaka görünür, dolayısıyla maddelerin kategorisine tahsis edilmeleri uygun değildir. Ockham bu farklılığın farkındadır ve bu yüzden onun amacı programdan saparak soyut terimlerin somut meslektaşlarıyla aynı kategoriye yerleştirilmesini şart koşmaktadır. Bu şartın oluşum evresini geçici olarak yorumlamasına rağmen ortaya çıkan analizin hareketini destekler. Eğer somut terimlerin sistemde herhangi bir yeri varsa, bu onun somut şekillerine ait olduğunu gösterir. Ockham’ın madde muamelesi büyük oranda evrensel yani tümeller üzerine yoğunlaşır. Aristoteles’in birincil ve ikincil nitelikler ayrımı noktasındaki kaygısını, nötr bir hesapla kapatmaya çalışır. Buna rağmen bir takım yerlerde madde kategorisinde yer alan soyut ve somut terimler arasındaki ilişkiyi inceler. Bu kategorideki soyut terimlerin hangi maddeye ilişkin oldukları özü ve niteliği sayesinde bilinir (Ockham, 1998, s. 9).

Bir şeyin içinde sınırsız sayıda parça olmasına rağmen, hiçbiri başka birinin parçası olmayan sayısız şeyin olması imkansızdır. Ockham işte bu durumda bir ahşap parçasını, herhangi bir ilişkisi varsa sonsuza kadar çoğunun bulunduğunu göstermek için uygun parçaların gerçek bir sonsuzluğa sahip olduğu varsayımını kullanır (Ockham, 1998, s. 21). Supposition (varsayım) terimi, bir şeyin olduğu gibi başka bir şey yerine yerleştirilmesi demektir. Bu nedenle bir terim, bir önermede başka bir şey ifade ettiğinde, bu terim yerine hangi terimlerin kullanıldığına dair bir terim söz konusudur. Bu bağlamda opsiyon, varsayım terimlerinin bir mülkiyetidir. Ockham (1998) bu terimlerin aslında anlam ifade etmediğini, yalnızca önerme olarak ortaya çıkan önermeler olduğunu belirtir (s. 21).

Ockham, zihinsel terimlerin ve önermelerin birincil dil olduğunu düşünür. Sözlü-yazılı terimlerin ve önermelerin ne ifade ettiğini sözleşmelerin belirttiğini ifade eder fakat Ockham’a göre, hiç kimse ayrıntıları tam olarak belirleyemez. Genel bir kavram olmadan, hiç kimse konuşulan ya da yazılı önermelere karşılık gelen zihinsel önermeleri formüle edemez (Adams, 1976, s. 376). Ockham muhtemelen en fazla varolan bir şeyi simgeleyen bazı kavramlara sahip olmamıza izin verir. Böylece, söz konusu olan, “Bu A’dır” formatında yer alan bir önerme olduğu zaman, “bu” yazılı ve sözlü kelime ile ilgili kavram, birinin sezgisel bilişini içerir.

Ockham’ın görüşüne göre, sadece varolan bir şeyi temsil eden bazı kavramlara sahip olmamız veya böyle önermeleri formüle etmemiz gerekli değildir. Çünkü sözde varsayım ilişkisi, konuşmacıların niyetlerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkar. Konuşmacılar sözcükleri standart dışı yollarla kullanabilir. Bir terimin önermede

yalnızca kişisel varsayım olmak yerine basit ya da maddi olabilmesi için yaptığı kurallar, bu terimi, kıyaslamış olduğu terimin anlamlandırılmasının bir fonksiyonu haline getirir (Adams, 1976, s. 384). Sözlü ve yazılı terimlerin anlamı genel olarak topluluk sözleşmelerinin bir fonksiyonu olarak düşünülür ve zihinsel terimlerin anlamı ise benzediği kimsenin iradesinin dışında olan bir durumdur. Bu bağlamda bir terim kullanmak isteyen bir konuşmacı, terimin kendisi hakkında bir açıklama yapmak isterse, terimi maddesel olarak varsayar. Öte yandan, konuşmacı terimin manasıyla ilgili bir açıklama yapmak isterse, terimi şahsen varsayar. Varsayımı bir şema olarak düşünürsek, soyut terimler somut terimlerin kullanımı ile yalnızca söylenebilecek şeyleri söylemenin kısa yollarını sağlar. Fakat madde kategorisinde soyut terimler tamamen işlevsel roller oynamadığından, kesinlik ve mutlaklık olarak konuşamazlar. Nesnelere yerinde gösteremezler, sadece önermesel bağlamlara işaret edebilirler. Belirgin ifadeler, tek tek maddeleri belirten somut formları içerir. Soyut terimler ise, kendileri açısından belirgin olmamakla birlikte, belirgin olmak adına maddeleri belirtecek terimleri içeren önermesel bağlantılara yol açarlar. Bu bağlamda,

bilginin üretilmesinde yararlanılan tümel atfedilmiş anlamlarının, kuralların ve standartların keşfedilmesi söz konusu olunca, en uygun çözümleme materyalin iletişimsel etkinlik süreçleri, yolları ve ürünleri olduğu anlaşılır: bu etkinlikle başlı başına bilinç olgularından çok, bilişin şeyleştirilmiş, nesnelleştirilmiş biçimi ifade edilir. Bu atfedilen anlamlar ve standartlar dönüşüme uğramış, sanki gizlenmiş biçimde görünür ve öznenin kendisi için her zaman yeterince açık seçik değildir. (Lektorski, 1992, s. 208)

Bilgi bilim iletişim sürecinin kendisini incelemeyiz; bilginin aktarılması bakımından bu sürecin olabirliğinin bazı tümel koşulları incelenir (Lektorski, 1992, s. 208). Ockham'ın bütün bilgiyi önermelere bağlaması, önermeleri ise terimlerden yani tümellerden (kavramlar) oluşturmasının asıl sebebi soyutlayıcı bilgiye büyük önem vermesidir. Bunun sonucu olarak bilimin gayesi olan nesnel bilgiye ulaşılmasına yardımcı olur.

Ockham'a göre terimler *categorematic* (kategorematik) ve *syncategorematic* (sinkategorematik) olarak iki şekilde ele alınabilir. Kategorematik terimler, kesin ve sabit anlama sahiptir. Sinkategorematik terimler ise "her", "hiçbiri", "bazı", "sadece" gibi sabit olmayan ve kesinlik ifade etmeyen terimlerdir (Ockham, 1957, s. 140). Kategorematik terimler, ya tekil olarak ya da tümel olarak ele alınmalıdır. Tekil olarak ele alınan, bir olan ve çokluğa işaret etmeyendir. İlk anlamda ele alınan tümelin tekil olduğundan bahsedilir fakat ikinci anlamı bu şekilde değildir. Tümelin bir sözcük olması ve zihindeki bir kavramı imlemesi açısından tekildir. Burada tekilik ruhun yönelimi ve kavraması açısından tümel gibi görünebilir fakat tümel tekildir (Çotuksöken & Babür, 2015, s. 244). Ockham'a göre buradaki tümellik ruhun işlevine ilişkin olduğu için doğal bir süreçtir. Diğer anlamda ele alınan tümellik ise uyuşma bağlıdır. Zihnin ya da ruhun kavramlarına özgü olan doğal bir tümellik, masa kavramı gibi düşünülürse doğal bir tümeldir. Sözlere, sözcüklere ilişkin tümellik ise diğerinden farklıdır ve masa sözcüğü tümel ama uyuşma bağlıdır (Çotuksöken & Babür, 2015, s. 244). Demek oluyor ki hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Ockham'a göre, tümel töz değildir. Tözün birçok şeyden oluşması algısına karşın Ockham'ın felsefesinde durum böyle değildir ve töz

tekildir. Ockham'a göre tümel ile tözün yapısı bir değildir ve her tümel aslında zihnin bir kavramıdır. Önermeler sadece zihinde, sözde ve yazıda yer alırken, tekil tözler zihinde, konuşmada ve yazıda yer almazlar. Bu yüzden hiçbir önerme tekil tözlerden oluşmuş değildir. Önermeler aslında tümelerden oluşmuştur (Çotuksöken & Babür, 2015, s. 245). Profesör Moddy'e göre, varolmayanlar Ockhamlı William'ın ontolojisinin köşetaşısıdır (Bergmann, 1935, s. 560). Tümeleri tekil gibi düşünmesi uzun bir yazıyı sadeleştirmek için kullandığı şu ifadelerle ilintili olabilir: "something that has whiteness" yerine "white" kullanımından yanadır. Çünkü ona göre, nesnelere yönünden karşılıkları bulunmayan kavramların sayısını azaltmak gerekir. Bu durum bilim için geçerlidir; "bilim mümkün olduğu kadar çok deney verilerini kuşatan en az sayıdaki kavramlarla doğru ve verimli sonuçlara ulaşır, gelişmelidir" (Ural, 2011, s. 108). Ockhamlı William (2001) basitlik ilkesini siyaset içinde kurgulamıştır: Eğer bir sorunun çözümü için birkaç kişi yeterliyse daha fazla insanın biraraya gelmesine gerek yoktur (s. 208). Aynı şekilde her ne kadar çoğunluk büyük parçaya uysa da bazen daha küçük parçaya uyulması gerekir. Ockham genel tutumuna uygun olarak hareket etmekte ve tümelin varlığını fazladan kabul olarak görmektedir (Ural, 2011, s. 26). Yani Ockham'a göre, tümelin varlığı zihin dışında karşılığı olmadığı için mantık açısından geçerliliği söz konusu değildir.

5. Sonuç

Antikiteden başlayan ve bazen ortaçağ filozofu bazen ise rönesans filozofu olarak kabul edilen Ockhamlı William ile son bulan ontolojik açıklamalarımıza baktığımızda; Antikite dünyası, varlığın arkhesi, varlıksal nedenler ve "varlık nedir?" soruları çerçevesinde yanıtlanmayı beklerler ancak bu yanıtlanma ortaçağda tek bir hale bürünür. Gerçek varlığın kanıtlanmaya çalışıldığı bir alan haline gelir. "Varlık nedir?" sorusuna cevap bulmaya çalışan Aristoteles, varlığın nasıl meydana geldiğine ilişkin cevap verir ve bu cevabı varlığa bakışı değiştirir (Güzel, 2008, s. 234). Çünkü bir yaratan ve birde yaratılanlar arasında tasarlanan sıradüzeni, ortaçağ filozoflarını dolaylı da olsa etkilemiştir.

Plotinus'un varlık sıradüzeninin başına yerleştirdiği Bir (Hen)'in fışkırmayla birlikte yaratılanları oluşturur. Hem Platoncu etkilerin olduğunu hem de Aristotelesçi etkilerin söz konusu olduğunu söylenilebilir. Bu durum Neo-Platoncu olmasının yanısıra Aristotelesçi etkinin öğrencisi olan Porphyrios'un *Isagoge* adlı eserinde rahatlıkla görülür. Plotinus'un varlıksal sıradüzeni, özellikle Augustinus için ilham kaynağı olmuştur çünkü Aristoteles'in fiziğin nedenleri arasına koyduğu "iyi olan"nın varlıksal neden olarak düşünülmesi ortaçağın başlangıcı için kaynak oluşturur. Bu kaynak sayesinde Augustinus varlık sıradüzeninin başına Tanrı'yı yerleştirir aynı zamanda ortaçağ felsefesi için uzunca bir dönem ontolojik olarak Tanrı'yı inceler. Hıristiyanlığın uzunca bir dönem takip ettiği ve temellendirmelerini gerekçe gösterdiği Aquinaslı ise asıl anlamdaki varlık ile ilgilenir. Varolmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, mutlak biçimde varolan *ousia*'yı töz olarak ele alarak "*ens*" ifadesiyle yeniden ele alır.

Aristoteles'in *ousiası*, ortaçağda varlıksal bir mana taşıırken, *ousiaların* modern felsefeye doğru bir ide haline gelmesi sürecinde köprü işlevi gören ve varolmayanların

felsefesinde köşetaşı olan Ockhamlı William, önemli bir yer tutar. Çünkü, William'a göre töz başka bir şeye ilinek halinde bulunamayan ve bir şeyin temelinde bulunmayan bir şeydir. Aristoteles'in kategorilerindeki ayrımın ise sadece dile dayandığını ifade eder. Aristoteles'in ikinci *ousialarının* ortaçağda töz olarak görülmesi halinin aslında doğru olmadığını ifade eder. Çünkü Ockhamlı William'a göre Aristoteles'in ikinci *ousiaları* aslında birer addan ibarettir, hatta daha ileri giderek, birincil *ousiaların* da ad olduğunu ifade eder. Sadece ikisi arasında şöyle bir farkın olduğunu belirtir; birincil *ousialara* ilişkin adların özel ad olduğunu, ikincil *ousialara* ait adların ise cins adları olduğunu belirtir (Güzel, 2008, s. 234).

William, Aristoteles'in kategorilerindeki ayrımın aslında dilden kaynaklandığını ve varlıksal olarak karşılıkları olmadığını ifade eder. Bu bağlamda varolan herşeyin zihnin dışında bir gerçekliğinin olması gerekmez. Demek ki nasıl düşünülürse düşünülün tümellerin töz olmasından bahsedemeyiz. Nasıl ki göz kapaklarımız ani bir hareket sonucunda kapanma ihtiyacı veya korunma ihtiyacından dolayı bu hareketi gerçekleştiriyorsa aynı şekilde zihin dünyamız tümel kavramını, rahat bir şekilde düşünmemiz veya anlamamız için gerçekleştirir.

Evrenselleştirme olarak da ifade edilen tümel kavramı iki varlığı birbirine adapte ederek daha az olana yani William'ın usturasının gereği olarak bir indirgeme uğraşısıdır da denilebilir.

KAYNAKÇA

Adams, M. M. (1976). What Does Ockham Mean by "Supposition"? *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 17(3), 375-391.

Aristoteles (2014). *Kategoriler* (S. Babür, Çev.) (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Aristoteles (2012). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.) (4. Baskı). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Armstrong, A. H. (1947). *An Introduction to Ancient Philosophy*. USA: Methuen & Co. Limited.

Bergman, G. (1935). Some Remarks on the Ontology of Ockham. *The Philosophical Review*, 63(4), 560-571.

Boethius (2015). *Felsefenin Tesellisi* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Cevizci, A. (2003). *Felsefe Ansiklopedisi* (1. Cilt). İstanbul: Elit Yayınları.

Collingwood, R. G. (1999). *Doğa Tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Çotuksöken, B. & Babür, S. (2015). *Metinlerle Ortaçağda Felsefe* (3. Baskı). Ankara: Bilgesu Yayınları.

- Güzel, C. (2008). Antikçağ ile Ortaçağda Varlık Felsefesi. *Kaygı Dergisi*, 11, 223-235.
- Lektorski, V. A. (1992). *Özne, Nesne, Biliş* (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Libera, A. de (2013). *Ortaçağ Felsefesi* (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Ockham, W. (1957). *Philosophical Writings* (P. Boehner, Çev.). London: The Bobbs Merrill Company.
- Ockham, W. (1974). *Ockham's Theory of Terms* (M. J. Loux, Çev.). London: Notre Dame Press.
- Ockham, W. (1998). *Ockham's Theory of Propositions* (A. J. Freddoso & H. Schuurman, Çev.). USA: St. Augustine's Press.
- Ockham, W. (2001). *A Letter to the Friars Minor and Other Writings* (A. S. McGrade John Kilcullen, Çev.). USA: Cambridge Texts in the History of Pomtical Thought.
- Porphyrios (1993). *Isagoge* (B. Çotuksöken, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ural, Ş. (2011). *Basitlik İlkesi*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yıldırım, Ş. (2012). İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(25), 93-114.